

Прегледни чланак

УДК 711.4(497.11)
УДК 314.9(497.11)“1991/2002”
Review article

Србољуб Ђ. Стаменковић

**НЕКА АКТУЕЛНА ПИТАЊА ПРОСТОРНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ
МРЕЖЕ НАСЕЉА И РЕЛЕВАНТНИ
ДЕМОГРАФСКИ ПРОБЛЕМИ У СРБИЈИ**

Извод: Рационална и економична просторна организација мреже насеља заснована на принципима тржишно оријентисаног привређивања представља полазиште модерно организованог простора сваке државе, па и Србије. С тог становишта државни простор Србије оптерећен је многобројним проблемима, а приоритетна питања која траже практична решења јесу следећа: Шта се у садашњој развојној ситуацији сматра насељем сходно теоријама и принципима савремене тржишно оријентисане привреде и плански организоване и структуриране мреже насеља? Која су теоријско-методолошка полазишта и практична решења могућа ради елиминисања постојећих слабости у просторној организацији мреже насеља, као и ублажавања актуелних демографских проблема, пре свега у руралним насељима и подручјима? Како системом сталних и повремених планских мера, интервенција и акција на националном, регионалном, субрегионалном и локалном нивоу утицати на потискивање или бар ублажавања тренда демографског пражњења и уситњавања насеља? Који су путеви решавања из године у годину све израженије појаве спонтаног расељевања сеоских насеља?

Кључне речи: насеље, мрежа насеља, промене, простор, организација, демографија

Abstract: Rational and economically organized network of settlements is based on the principles of the trade and economy oriented profit. It is the starting point of the contemporary spatial planning of every state including Serbia. From that point of view the space of Serbia has many problems. The priority questions which need urgent responses are:

– What can be seen as settlement in the contemporary developmental theories and policy as we see it through trade oriented economy, and planned network of settlements?

– Which theoretical and methodological starting points and practical decisions possible in order to eliminate existing weaknesses in the spatial organization of the existing settlements, just as the solving of the actual demographic problems, first of all the problems, first of all in the village settlements and areas?

– How can the system of continuous and periodical measures, interventions and action, at the national, regional, sub regional and local level can influence at stopping or at least slowing down the trend of the demographic emptying discharging and dividing the settlements?

– Which are the directions of the solving the problem of each year more prominent picture of the spontaneously depopulation of the village settlements?

Key words: settlements, network of settlements, change, space, organization, demography

Појам "насеље" у географији насеља и неким подручјима друштвене праксе

У науци и многим подручјима друштвене праксе, која су директно и индиректно повезана са унапређивањем квалитета живота људи у различитим врстама и типовима насеља и уопште са дневним, недељним, месечним и сезонским функционисањем насеља, присутно је мноштво одређења појма "насеље". Овом приликом осврнућемо се само на схватање насеља у географској науци, јер је то фокусно питање наше уже научне оријентације, као и на дефиниције насеља које се користе у пописима становништва и нашој савременој планерској пракси.

Географска научна знања о насељима Србије су опсежна, разноврсна и вишеструко корисна. Она су од посебне важности у науци уопште, од неспорне вредности за одређена подручја друштвене праксе (просторно планирање, урбанистичко планирање, државна администрација, државна статистика, војска и др.) и служе за задовољавање културних потреба људи у смислу разумевања и унапређивања друштвеног живота у насељима. Исто тако, неоспорно је да географија насеља у систему географских дисциплина (географије као науке) и у оквиру других посебних наука (социологија, етнологија, урбанизам, демографија, економија и др.) и њихових научних дисциплина које се баве проучавањем насеља – има истакнуто место, улогу и значај. Она се, заједно са географијом становништва, убраја у једну од најразвијенијих географских дисциплина.¹

Ј. Цвијић² насеље објашњава као место које оно заузима са обрађеним и уопште привредно употребљеним земљиштем око њега, уз напомену да седиште насеља увек има географско име.

У савременој географији под насељем се подразумева индивидуализована стално или привремено насељена, континуирана (збијена) или дисконтинуирана (разбијена) просторна јединица омеђена границама – планским и формалним, која има посебно географско име, са свим међусобно интегрисаним физиономским, демографским и функционалним са-

¹ **Географија**, Енциклопедијски лексикон – Мозаик знања, ИНТЕРПРЕС, Београд, 1969, стр. 166.

² Ј. Цвијић, **Општа географија – Антропогеографија**, Завод за уџбенике СР Србије, Београд, 1969, стр. 86.

држајима, укључујући и окружавајући географски и економски користан простор који јој административно (катастарски и урбанистички) и гравитационо припада, где већи број људи остварује биолошку и економску егзистенцију. Насеље са географског аспекта опредељују следеће групе обележја: трајање насељености (постојање или насеобинска историја), организована и искоришћена функционална површина и њен територијални оквир у ужем (границе насеља) и ширем смислу (границе насеобинске територије), име, облик и физиономија, демографска и унутрашња и регионална функционална својства.

Статистичка служба наше земље 1952. године је усвојила следећу дефиницију: насеље је посебна антропогеографска територијална јединица посебног имена без обзира на број кућа,³ у којој су наглашене четири групе обележја – становништво, територија, број кућа и име.

Припремне радње и попис становништва и станова 2002. године у Србији, између осталог, обележени су јасно наглашеним тежњама за применом међународне праксе и препорука у овом, неоспорно највећем државном статистичком истраживању (акцији). С тог становишта прихваћене су Међународне препоруке за попис становништва и станова око 2000. године – ЕСЕ регион, у којима је насеље дефинисано као одвојен скуп становништва које живи у суседним зградама, с тим што оне формирају: а) непрекидно изграђену област са јасно препознатљивим улицама, б) или и ако нису овако изграђене, образују групу са јединственим локално препознатљивим именом места, в) или и ако не улазе у једну од претходне две групе, ниједна од зграда није удаљена од свог најближег суседа више од 200 m и чине групу.⁴

Савремена планерска пракса у Србији насеље дефинише као изграђени функционално обједињен простор на коме су обезбеђени услови за живот и рад и за задовољавање заједничких потреба становника.⁵

Наведене чињенице недвосмислено илуструју разногласје, ако тако може да се каже, у објашњењу и разумевању појма "насеље". Из тих разло-

³ М. Бан, **Насеља у Југославији и њихов развој у периоду 1948–1961**, Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд, 1970, стр. 13.

⁴ **Recommendations for the 2000 censuses of population and housing in the ece region**, United Nations Economic Commission Europe, Statistical Office of the European Communities, No. 49, United Nations – Eurostat, Geneva, 1998; Д. Цицковић, **Садржај пописа 2001. године и подручја за која се прикупљају подаци**, Према нацрту Међународних препорука за попис становништва и станова око 2000. године – ЕСЕ регион, Статистичар, год. XVII, бр. 21, Статистичко друштво Србије, Републички завод за статистику Србије и Савезни завод за статистику, Београд, 1998, стр. 9–30.

⁵ **Закон о планирању и изградњи**, Службени гласник Републике Србије, год. LLX, бр. 47, Београд, 2003, стр. 1.

га слободно се може констатовати да у различитим подручјима друштвене праксе постоје хетерогени приступи у тумачењу суштине насеља, као и мноштво битних непрецизности у њиховом поимању.

Неке релевантне чињенице о просторној организацији мреже насеља

Први озбиљан покушај у нашој статистичкој пракси да се феномену људских насеља приђе свеобухватно и систематично учињен је тек 1952. године. Тада је утврђена напред поменута статистичка дефиниција насеља, коју наша статистичка служба примењује до наших дана. Том приликом је, сходно њеним тежиштима, обављен попис насеља. Од тог времена до данас насеља у Србији, без обзира на врсту и тип, како стална тако и привремена, имала су динамичан свеукупни развој – физиономски, демографски и функционални. Управо то, убрзан демографски пораст једне мање групе насеља – градских, с једне стране, и интензивно демографско пражњење знатно веће групе – сеоских насеља, с друге, проузроковао је многобројне промене у просторној организацији мреже насеља. На овом месту поменућемо само неке. То су:

- велики укупан број насеља и нерационалност просторне организације мреже насеља у Србији и појединим њеним деловима,
- развој физиономског (просторно-физичког) оквира насеља и учестале промене у статусу насеља и појединих делова насеља,
- научни и практични значај третирања граница насеља (планских и формалних) и њихових саставних територија (административних и гравитационих или функционалних),
- географска имена насеља и њихов значај у друштвеној пракси и
- неадекватна и често променљива типологија наших насеља.

У Србији данас има укупно 6.155 самосталних насеља,⁶ од којих изван број, по својим релевантним одликама, сигурно то није. Уосталом, у оквиру расправе о географској расподели становништва раније је већ констатовано да је наша земља карактеристична по великом броју насеља,⁷ а уз то тај број се мање или више континуирано повећава из године у годину. Уосталом, од 1971. (6.049 насеља) до 2002. године Србија је добила 106 самосталних насеља, што је истовремено утицало на стварање нових карактеристика у општој и посебној просторној дисперзији насеља, где сада једно насеље долази на 14,4 km² територије, а средње растојање између насеља износи 4,3 km. У последњем међупописном интервалу, од 1991. до 2002. године, број насеља у централној Србији и Војводини повећан је за 13.

⁶ Системски списак насеља по републикама и покрајинама, Савезни завод за статистику, Београд, 2002, стр. 19–87.

⁷ Д. Брезник, Демографија, Анализа, методи и модели, Научна књига, Београд, 1980, стр. 299.

Интересантно је поменути да се у неким деловима Србије, описно речено, може говорити о вештачком умножавању броја насеља. Не улазећи у тражење одговора на питање: зашто се то чини, навешћемо као карактеристичне примере насеља и демографску ситуацију на територији општине Сјеница, Тутин и Црна Трава. Наиме, ради се о депопулационим подручјима са знатним порастом броја насеља и њиховим популационим уситњавањем у последњим деценијама. У Сјеници је од 1979. године број повећан за 48, Тутину за 35, а у Црној Трави од 1991. за 4 насеља. Истовремено у овим подручјима смањена је просечна демографска величина насеља 1971. у односу на 2002. годину: у Сјеници од 691 на 276 житеља, Тутину од 508 на 322 становника и Црној Трави од 461 на 103 лица.

Табела 1. – Кретање броја насеља и укупне популације у неким општинама централне Србије од 1971. до 2002. године⁸

Општина	Број насеља				Укупна популација			
	1971.	1981.	1991.	2002.	1971.	1981.	1991.	2002.
Сјеница	53	101	101	101	36 622	35 570	33 681	27 970
Тутин	58	93	93	93	29 444	32 779	34 463	30 054
Црна Трава	21	21	25	25	9 672	6 366	3 789	2 653

Обиље промена и развојних тенденција – позитивних, али и негативних на великој површини Србије, у мрежи насеља манифестују се на различите начине, као што су:

- територијално спајање појединих насеља услед динамичног физиономског нарастања (ширења) одређених насеља, нарочито градских са развијеним централним функцијама, чиме су нека насеља физиономски срасла са центром, интегрисала се у његову насеобинску композицију и временом изгубила статус самосталних насеља,
- планско расељавање неких насеља, углавном сеоских, због изградње вештачких језера, ширења угљенокопа и сличних разлога,
- административно спајање два или више самосталних насеља у једно насеље,
- издвајање некадашњих делова насеља у нова самостална насеља,
- постепено демографско одумирање и спонтано расељавање неких сеоских насеља због негативног природног прираштаја и исељавања становништва, што доприноси ишчезавању појединих делова насеља, па и насеља у целини и др.

Питање одређивања граница насеља и њихових саставних територија, као полазиште за израду научно утемељеног географског информационог система о насељима, али и као основа за израду атласа насеља и уоп-

⁸ Упоредни преглед броја становника 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991. и 2002, Подаци по насељима, Републички завод за статистику Србије, Београд, 2004.

ште свестранијег и свеобухватнијег третирања различитих научних и практичних аспеката насеља – представља кључни проблем рационалне и економичне просторне организације мреже насеља у Србији. Чињеница је да прецизно одређене границе имају само она насеља и њихове територије која имају плански развој, као и то да највећи број наших насеља има стихички (спонтани) насеобински развој, па аналогно томе и формалне границе. Отуда је проблем њиховог прецизног дефинисања вишеструко актуелан и значајан. Који проблеми произилазе из питања прецизног просторног одређивања граница насеља, приказаћемо на примерима из најновијег пописа становништва у Србији за два насеља – Перућац код Бајине Баште и Пљачковицу код Врања.

Село Перућац је лоцирано на десној долинској страни Дрине, у непосредној близини Перућачког језера. Разбијеног је типа. Просторно обједињује и функционално повезује осам заселака (Гаочиће, Шкрњиће, Перућац, Симиће, Новаковиће, Лакиће, Поље и Ора воду),⁹ од којих се први – Гаочићи, налази на територији катастарске општине Растиште (6.185 ha), док су остали у саставу катастарске општине Перућац (1.273 ha). Приликом пописа 2002. становништво засеока Гаочићи (192 житеља)¹⁰ укључено је у популацију села Растиште, коме наведени заселак катастарски припада, иако заселак физиономски и функционално чини интегрални део руралног насеобинског организма Перућца.

Приградско село Пљачковица, које се налази у рубном подручју урбане територије Врања, 3 km северно од његовог центра, припада катастарској општини Врање II (2.274 ha). По резултатима пописа становништва од 2002. године насеље је без становника и имало је 33 стана.¹¹ Међутим, накнадно смо утврдили да је Пљачковица у време пописа становништва имала 25 стално настањених становника, колико и данас броји, који су том приликом и пописани.

Присутни су и проблеми у вези са географским именима (називима) насеља и основном законском регулативом о њима, јер су она, у различитим изворима, литератури и законима о територијалној организацији насеља уписана под погрешним именима.

Познато је да су имена насеља предмет антропогеографских испитивања, али и историографских, етимолошких, топономастичких и других. И поред значајних резултата у поменутиим научним областима, имена многих насеља у Србији су спорна у смислу како су уписана у одређене др-

⁹ З. Милошевић, Н. Марковић, М. Јелић, **Бајина Башта**, Географска енциклопедија насеља Србије, књ. I (А – Ђ), Географски факултет, "Агена" и "Стручна књига", Београд, 2001, стр. 83.

¹⁰ Документациони материјал Републичког завода за статистику Србије у Београду (пописни круг Растиште – Гаочићи).

¹¹ **Први резултати пописа по општинама и насељима Републике Србије**, Попис становништва, домаћинства и станова 2002, Савезни завод за статистику и Републички завод за статистику Србије, Београд, 2002, стр. 102.

жавне спискове, у законима, на различитим картама и сл. Када бисмо их све набрајали, то би заузело доста простора, те из тих разлога наводимо само неке примере.

Приградско село Рибинце код Врања више година у статистичким публикацијама¹² и у законима о територијалној организацији води се под погрешним називом Рибнице,¹³ село Царичина југозападно од Сјенице на карти је уписано као Гаричина;¹⁴ села Доброљубци (Александровац) и Осредци (Брус) имају формално преиначена имена (Доброљупци и Осреци); Вртолица код Качаника помиње се и као Вртолица; Бушинце код Косовске Каменице наводи се у неким статистичким публикацијама и под именом Вушинце; села Ђуревац, Нови и Стари Ђуревац код Прокупља помињу се и под називима Ђуровац, Нови и Стари Ђуровац итд. Поменути примери и многе друге чињенице, важне са становишта идентификације насеља, захтевају израду јединственог, у погледу имена и састава насеља, и на научним основама утемељеног именика (списка) насеља Србије. Тиме би биле потиснуте многобојне мањкавости ове врсте у законској регулативи о територијалној организацији и уопште администрацији наше земље.¹⁵

Типологија насеља је крупно научно питање и спада у групу важних потреба наше друштвене праксе. У новије време она све више добија на значају, а актуелна је од краја 70-их година XX века, када је напуштена дотадашња троврсна статистичка подела сталних насеља (градска, сеоска и мешовита), коју је утемељио академик Милош Мацура.¹⁶ Након тога, у пописима становништва 1981, 1991. и 2002. године насеља су разврставана на градска и остала, од којих су прва издвајана по тзв. правном критеријуму. Осим тога, у статистици насеља било је и нових покушаја троврсне поделе насеља – градска, мешовита и сеоска, на бази промењених (нових) критеријума.¹⁷ Неуједначеност критеријума за разврставање насеља у по-

¹² Системски списак насеља ..., стр. 29.

¹³ Закон о изменама и допунама закона о територијалној организацији Републике Србије и локалној самоуправи, Службени гласник Републике Србије, год. XLVIII, бр. 79, Београд, 1992, стр. 2700.

¹⁴ Топографска карта 1:50 000 (Пријепоље 578/4), Војногеографски институт, Београд, 1965.

¹⁵ С. Ђ. Стаменковић, О раду на енциклопедији и неким актуелним питањима просторне организације мреже насеља у Србији, Географска енциклопедија насеља Србије, књ. IV (С – Ш), Географски факултет, "Агена" и "Стручна књига", Београд, 2001, стр. X.

¹⁶ М. Мацура, Критеријуми за разграничење градског и сеоског становништва, Статистичка ревија, год. IV, бр. 3–4, Београд, 1954, стр. 376.

¹⁷ С. Јовановић, М. Ковачевић и Д. Грабељшек, Класификовање (типологија) насеља у СФРЈ, Зборник радова 2, Мајски скуп Секције за класификације Савеза статистичких друштава Југославије, Београд, 1988, стр. 67–83.

писима становништва 1981, 1991. и 2002. године, као и неприлагођеност критеријумима и пракси развијених европских земљама, у великој мери умањује корисност, упоредивост и поузданост статистичких података о нашим насељима. У вези са овим евидентна је потреба израде нове типологије насеља која би била заснована на поузданим показатељима (мерилима), пре свега функционалним и демографским, јер они могу објективно да репрезентују значај насеља у простору. Извесно је да критеријуми морају бити адекватни садашњем развојном нивоу Србије, у функцији њених просперитетних потреба и њеној квалитетнијој будућности, али и усаглашени са међународним препорукама у овој области. Статистичка типологија насеља, са три или више типова, представља приоритетни задатак наше науке и државно-статистичке праксе.

Демографско пражњење и уситњавање насеља

Многа насеља у Републици Србији, скоро у свим њеним деловима, а нарочито у зонама на већој удаљености од локалних, субрегионалних и регионалних центара, као и у брдско-планинским пределима, бележе дуговремено континуирано смањење укупне популације и уопште негативан демографски развитак. Последице овакве демографске ситуације су многобројне и вишеструко значајне са становишта сагледавања стања у просторној организацији мреже насеља. У том смислу посебну пажњу заслужује демографско пражњење и уситњавање великог броја насеља у Србији, укључујући ту и појаву спонтано расељених сеоских насеља. Наведене развојне тенденције проузроковале су веома изражену појаву просторно-демографске неравнотеже у мрежи насеља појединих делова Србије, па и у Србији као целини, као и знатне диспропорције у степену друштвено-економске развијености и нивоу демографског испољавања насеља у геопростору.

Просторну израженост демографског пражњења и уситњавања наших насеља, између осталог, сликовито илуструје међународна класификација насеља по демографској величини. У вези са овим навешћемо неке релевантне индикаторе садржане у презентованом табеларном прегледу насеља и становништва централне Србије и Војводине 1991. и 2002. године.

Групи најмањих насеља (499 и мање становника) 1991. припадала су 2.373 насеља (50,6% укупног броја насеља), у којима је живело 7,3% сталног становништва, а 2002. године 2.722 насеља (57,8%), у којима је егзистирало 7,8% укупне популације. Посебно треба нагласити заступљеност и пораст демографски патуљастих насеља (мање од 49 житеља), чији број се у посматраном периоду удвостручио: од 180 (3,8%) на 346 насеља (7,4%).

Табела 2. – Насеља централне Србије и Војводине према међународној класификацији¹⁸ по демографској величини 1991. и 2002. године¹⁹

Величина насеља	Број насеља		Укупна популација	
	1991.	2002.	1991.	2002.
1 000 000 и више становника	1	1	1 168 454	1 119 642
500 000 – 999 999 становника	-	-	-	-
200 000 – 499 999 становника	-	-	-	-
100 000 – 199 999 становника	4	3	602 708	511 502
50 000 – 99 999 становника	12	14	739 980	902 848
20 000 – 49 999 становника	26	25	787 388	748 255
10 000 – 19 999 становника	42	42	598 477	615 941
5 000 – 9 999 становника	96	95	650 968	657 269
2 000 – 4 999 становника	334	309	1 005 285	930 159
1 000 – 1 999 становника	675	544	935 500	750 303
500 – 999 становника	1 080	951	765 274	676 843
200 – 499 становника	1 350	1 335	453 371	449 165
50 – 199 становника	843	1 041	109 985	126 604
49 и мање становника	180	346	5 405	9 470
Укупно	4 693	4 706	7 822 795	7 498 001

О наглашеном демографском уситњавању насеља сведочи и диференцирање типова насеља или одговарајућих територијалних јединица (градска и сеоска подручја) према међународним препорукама за попис становништва око 2000. године, по коме сеоским насељима припадају она која имају мање од 2.000 становника. Тој групи у централној Србији и Војводини 1991. припадало је 89% укупног броја насеља, у којима је живело 29% сталног становништва, а 2002. године 89,6% насеља, у којима је егзистирало 26,8% укупне популације.

Табела 3. – Диференцирање типова насеља централне Србије и Војводине 1991. и 2002. године²⁰ према међународним препорукама²¹

Категорија	Број насеља		Укупна популација	
	1991.	2002.	1991.	2002.
1 000 000 и више становника	1	1	1 168 454	1 119 642
100 000 – 999 999 становника	4	3	602 708	511 502
10 000 – 99 999 становника	80	81	2 125 845	2 267 044
2000 – 9 999 становника	430	404	1 656 253	1 587 428
мање од 2 000 становника	4 178	4 217	2 269 535	2 012 385
Укупно	4 693	4 706	7 822 795	7 498 001

¹⁸ Recommendations for the 2000 ...; Д. Цицовић, наведени рад.

¹⁹ Документациони материјал и обрада Републичког завода за статистику Србије у Београду.

²⁰ Исто.

²¹ Recommendations for the 2000 ...; Д. Цицовић, наведени рад.

Демографско пражњење и уситњавање насеља Србије условило је просторно-демографску, па и функционалну неравнотежу у мрежи појединих група насеља. Она се најочигледније испољава на релацији централно насеље (на пример, општински центри) – остала насеља. Као карактеристичан пример ове врсте навешћемо насеља општине Врање. Она спада у ред највећих у Србији, са укупно 105 насеља, од којих су два градска (Врање и Врањска Бања). У њој структурни однос укупне популације општинског центра, с једне стране, и осталих насеља на општинској територији (104 насеља), с друге, има следеће вредности по пописима после Другог светског рата: 1948. – 18,9:81,1%, 1953. – 21,5:78,5%, 1961. – 27,5:72,5%, 1971. – 39,6:50,4%, 1981. – 53,4:46,6%, 1991. – 59,9:40,1% и 2002. – 63,1:36,9%.

Присуство просторне неравнотеже у мрежи насеља претпоставља предузимање читавог низа континуираних и повремених друштвених мера, интервенција и акција националног, регионалног, субрегионалног и локалног карактера усмерених ка успостављању равномерно децентрализоване и функционално-хијерархијски организоване мреже централних (водећих) насеља у појединим деловима Србије и у Србији као целини.

Посебан проблем представљају насеља са малим бројем житеља и углавном изразито неповољном демографском ситуацијом. Њихова популација показује знаке дуговременог демографског старења, о чему сведочи просечна старост становника ових насеља (2002. године) и њихов индекс демографског старења (1991. и 2002).²² У ову групу сврстали смо насеља са 20 и мање становника, којих у централној Србији и Војводини има 104 (2,2% укупног броја насеља). То су највећим делом (91 насеље) нископланинска и средњепланинска насеља, лоцирана у висинским појасевима од 501 до 1000 m и од 1001 до 2000 m, док су остала (13 насеља) равничарска и брдска. Међу њима налази се и Копаоник, познати туристички центар Србије, највише стално насеље у Србији и Црној Гори, који се просторно развија у висинској појасу од 1680 до 1770 m.²³

Табела 4. – Насеља централне Србије и Војводине са 20 и мање житеља по попису становништва 2002. године

Насеље	Општина	Надморска висина	Број житеља	Просечна старост житеља	Индекс старења	
					1991.	2002.
Марганце	Врање	800–900	20	58,6	3,3	14,0
Кукавица	Владичин Хан	1170–1230	20	67,7	11,5	85,0%
Мирковци	Пирот	800–850	20	69,0	65,2%	90,0%

²² За нека насеља није могуће израчунати индекс старења, јер немају становништво до 19 година, те смо из тих разлога у табели 4 дали учешће старог у њиховом укупном становништву.

²³ М. Милинчић, **Рашка**, Географска енциклопедија насеља Србије, књ. III (М – Р), Географски факултет, "Агена" и "Стручна књига", Београд, 2001, стр. 439.

Srboljub Đ. Stamenković

Насеље	Општина	Надморска висина	Број житеља	Просечна старост житеља	Индекс старења	
					1991.	2002.
Зладовац	Житорађа	560–620	20	66,5	26,0	70,0%
Цоковиће	Нови Пазар	800–860	20	63,9	0,4	65,0%
Царичина	Сјеница	1260–1300	20	42,5	0,5	0,9
Берчевац	Прешево	540–660	19	28,4	0,5	0,3
Јастребац	Бујановац	600–670	19	57,1	2,8	10,0
Грамада	Бујановац	450–470	19	52,1	0,8	3,3
Вус	Црна Трава	1340–1380	19	55,8	1,0	10,0
Зоровац	Бојник	355–375	19	46,7	13,0	1,5
Петачинци	Димитровград	620–700	19	68,8	82,1%	84,2%
Д. Криводол	Димитровград	810–830	19	63,3	77,4%	68,4%
Бачево	Димитровград	580–680	19	68,2	89,5%	73,7%
Бањски Дол	Димитровград	820–860	19	69,5	7,3	94,7%
Заграђе	Куршумлија	740–880	19	48,5	3,2	2,3
Страдово	Нови Пазар	1020–1100	19	57,8	2,2	6,0
Грађановиће	Нови Пазар	800–890	19	62,3	12,0	73,7%
Дружиниће	Сјеница	980–1140	19	57,7	15,0	6,0
Паља	Сурдулица	1060–1180	18	69,5	70,8%	88,9%
Планиница	Пирот	700–775	18	67,3	51,6%	83,3%
Сливница	Димитровград	610–640	18	71,4	78,1%	88,9%
Раков Дол	Бабушница	700–800	18	66,6	1,6	55,6%
Бресник	Прокупље	560–660	18	64,4	17,0	88,3%
Горње Точане	Куршумлија	500–570	18	59,7	6,5	5,5
Васиљевац	Куршумлија	700–820	18	57,6	6,5	11,0
Копаоник	Рашка	1680–1770	18	36,7	0,1	0,6
Јавор	Нови Пазар	1080–1140	18	55,4	0,4	66,7%
Вевер	Нови Пазар	880–980	18	50,4	2,5	3,5
Увац	Сјеница	1060–1120	18	55,8	2,6	7,0
Сисевац	Параћин	350–460	18	57,6	13,0	5,0
Дубрава	Бојник	380–390	17	49,3	1,2	5,0
Велика Лукања	Пирот	575–620	17	66,3	72,7%	64,7%
Г. Криводол	Димитровград	850–900	17	70,4	31,0	82,4%
Влковија	Димитровград	810–900	17	69,7	92,5%	76,5%
Мирановачка Кула	Бела Паланка	550–580	17	69,6	2,9	88,2%
Орловац	Куршумлија	640–800	17	69,8	10,0	23,5%
Праља	Сјеница	1120–1220	17	35,7	1,0	0,6
Пода	Сјеница	1400–1440	17	40,4	0,8	6,0
Добро Поље	Црна Трава	1000–1320	16	63,2	2,4	12,0
Селиште	Прокупље	420–500	16	54,9	62,5%	7,0
Парада	Куршумлија	1100–1170	16	60,4	5,0	5,0
Стари Ђуровац	Прокупље	700–740	15	65,6	8,5	73,3%
Пепељевац	Куршумлија	340–370	15	55,3	1,2	4,0
Вучја Локва	Нови Пазар	880–980	15	49,3	0,3	6,0
Ковиље	Ивањица	760–800	15	49,0	0,3	5,0
Дрвник	Књажевац	540–600	15	62,8	73,0%	80,0%
Липе	Жагубица	570–600	15	45,5	16,0	1,8
Корбул	Врање	920–1140	14	69,0	76,5%	78,6%
Мрковица	Лесковац	840–910	14	69,4	62,9%	92,9%
Било	Димитровград	660–860	14	65,0	20,0	78,6%
Обргинце	Прокупље	740–780	14	39,8	0,5	0,8
Д. Бејашница	Прокупље	320–340	14	71,7	78,8%	85,7%
Грабовац	Прокупље	580–640	14	63,0	1,9	50,0%
Гнила	Тутин	820–960	14	31,8	5,0	0,2
Ушак	Сјеница	1080–1100	14	59,4	0,9	57,1%
Лијева Река	Сјеница	1160–1180	14	60,6	2,0	57,1%
Петровац	Трговиште	900–960	13	45,9	4,3	1,5

Србољуб Ђ. Стаменковић

Насеље	Општина	Надморска висина	Број житеља	Просечна старост житеља	Индекс старења	
					1991.	2002.
Ђурковица	Врање	840–930	13	60,3	1,4	8,0
Горња Отуља	Врање	500–520	13	73,0	80,0%	92,3%
Мала Браина	Медвеђа	800–880	13	43,0	0,5	2,5
Доњи Рињ	Бела Паланка	740–810	13	68,2	82,6%	76,9%
Нови Ђуровац	Прокупље	700–920	13	69,0	8,5	61,5%
Папратна	Књажевац	440–480	13	72,8	87,5%	84,6%
Врапча	Димитровград	920–1020	12	57,7	6,0	84,0%
Браћевци	Димитровград	750–760	12	67,8	22,0	75,0%
Бучинце	Прокупље	600–930	12	55,0	13,0	6,0
Букулорам	Прокупље	600–720	12	76,4	80,0%	91,7%
Жалица	Куршумлија	880–1000	12	67,5	52,6%	66,7%
Копривница	Нови Пазар	580–600	12	60,8	9,0	58,3%
Златаре	Нови Пазар	1140–1180	12	54,2	1,8	66,7%
Алдина Река	Књажевац	660–900	12	69,3	65,0%	91,7%
Рајчевце	Трговиште	700–760	11	70,2	5,0	90,9%
Виље Коло	Лесковац	650–829	11	70,0	10,0	100%
Паскашија	Димитровград	580–620	11	56,4	6,0	45,5
Јовине Ливаде	Прокупље	810–870	11	60,0	2,0	63,6%
Покрвеник	Рашка	740–808	11	71,8	61,3%	100%
Криваја	Сјеница	1000–1100	11	68,3	0,3	81,8%
Узово	Бујановац	520–560	10	50,1	0,7	2,0
Горњи Рињ	Бела Паланка	780–840	10	72,8	90,5%	70,0%
Габровница	Књажевац	380–560	10	72,7	100%	90,0%
Верзар	Димитровград	740–800	9	76,8	22,0	100%
Бистрица	Црна Трава	1100–1320	8	57,5	70,6%	50,0%
Козило	Власотинце	1100–1300	8	59,1	66,7%	50,0%
Басара	Пирот	800–860	8	73,8	89,5%	100%
Планиница	Димитровград	720–810	8	71,4	93,3%	75,0%
Баљев Дол	Димитровград	820–860	8	67,4	11,0	75,0%
Смилов Лаз	Нови Пазар	1200–1300	8	62,9	4,5	75,0%
Колуница	Сурдулица	1360–1460	7	72,9	17,0	57,1%
Барје	Босилеград	1240–1440	7	34,8	1,7	0,3
Милојковац	Пирот	540–560	7	64,1	61,5%	71,4%
Троскач	Сурдулица	1140–1260	6	59,0	6,5	66,7%
Рупље	Црна Трава	820–1240	6	65,5	42,9%	66,7%
Брестово	Нови Пазар	860–890	5	53,3	55,6%	40,0%
Татрасница	Књажевац	680–920	5	63,3	13,0	60,0%
Грапа	Димитровград	720–820	4	70,8	85,7%	75,0%
Голешница	Алексинач	460–580	4	68,5	50,0%	75,0%
Тегошница	Власотинце	360–370	3	59,5	-	66,7%
Прача	Димитровград	760–820	2	73,5	85,7%	50,0%
Манастир	Нишка Бања	380–430	2	67,5	-	100%
Скрадник	Сјеница	1200–1240	2	66,5	0,2	100%
Оборњача	Бачка Топола	88–98	2	47,5	-	-
Остроzub	Црна Трава	1100–1200	1	74,5	6,0	100%
Јаворје	Власотинце	800–1300	1	80,5	78,6%	100%

Насеља са 20 и мање становника највеће распрострањење имају у околини Димитровграда (16 насеља), Прокупља и Новог Пазара (по 10 насеља), Сјенице (9 насеља), Куршумлије (6 насеља), Књажевца, Пирота и Црне Траве (по 5 насеља), Врања (4 насеља) итд.

Реално је очекивање да ће се тренд уситњавања насеља, као и континуираног пражњења великог броја насеља и огромних простора, наста-

вити и у наредном периоду, нарочито ако се имају у виду досадашњи трендови у природном кретању и старосној структури руралне популације у неким деловима централне Србије и Војводине, као и то да ће појава спонтано расељених насеља бити у нарастању.

Спонтано расељена сеоска насеља крајем XX и почетком XXI века

Расељавање насеља, које може бити планско, спонтано и насилно, у бурној насеобинској историји Србије присутно је у свим фазама њеног развоја. Ово се свакако односи и на насилно расељавање насеља у савременом периоду. Типичан пример те врсте представљају насилно расељена косовско-метохијска српска насеља и делови појединих посебних насеља насељени српским живљем од стране албанских шовиниста и терориста, почев од средине јуна 1999. године па надаље, после повлачења државних, војних и полицијских органа са Косова и Метохије.

У последњим деценијама, као што је већ поменуто, нека насеља у Србији су демографски одумрла. По попису становништва 2002. године без сталних становника су 9 насеља: Сакуља код Лазаревца, Репушница код Књажевца, Вукојевац, Растелица и Тачевац код Куршумлије, Коритњак код Нишке Бање, Пљачковица код Врања, Ђорђевац код Бујановца и Гаре код Прешева. Овоме треба додати: да је након поменутог пописа становништва исте године Оборњача код Бачке Тополе спонтано расељена, као и то да приградско насеље Пљачковица, што је већ поменуто, има сталну насељеност од оснивања до данас, па и у време пописа становништва 2002. године.

Оборњача је сеоско насеље панонског типа. Лоцирана је на десној обали Чика, десне притоке Тисе, и раскрсници Бечејског и Широког молског пута, 23,5 km југоисточно од Бачке Тополе. Припада катастарској општини Гунарош (3.874 ha), као и шест суседних насеља: Багремово, Богараш, Гунарош, Кавило, Победа и Светићево. Окосницу њеног физиономског развоја чини пут ка Гунарошу и истоименом селу у територијалном склопу општине Ада. У време оснивања представља једно насеље – Оборњачу, са поменутиим селом на територији општине Ада, које се помиње у време турске окупације и касније у XVII веку као пустара. Сматра се да је данашње насеље, са физиономијом салашарског типа, настало последњих деценија XIX века, када је било, као и касније, насељено Мађарима. Поделом заједничких пашњака крајем XIX века припала је Гунарошу, у чијем саставу је до почетка 1991. године, када добија статус самосталног насеља и има само 3 становника. Пре 80-их година XX века село је имало четвороразредну основну школу, пијаци (пазарни дан – среда), две месаре, продавницу и друго, а у другој половини 2002. је остало без сталних житеља (у време пописа Оборњача је имала 2 становника).

Сакуља је била сеоско насеље разбијеног типа. Налазила се између тока Пештана и његове леве притоке Турије, у висинском појасу од 120 до

170 m, 14 km североисточно од Лазареваца. Површина њеног атара износила је 647 ha. Била је насељена српским становништвом (1948. – 424, 1953. – 530, 1961. – 496, 1971. – 434 и 1981. – 263 житеља), које је 1984. године пресељено у више насеља на територији општине Лазаревац због потреба површинског копа лигнита ("Поље Д").²⁴

Репушница је сеоско насеље збијеног типа. Смештена је на (680 m апсолутне висине) падинама Старе планине (2169 m), у долини Репушничке реке, десне притоке Трговишког Тимока, у јужном делу Заглавка, старопланинске микрорегије, 30 km југоисточно од Књажевца. Површина атара износи 1.651 ha. Репушница је формирана крајем XVII и почетком XVIII века, када се насељавају сточари из суседних насеља: Габровнице, Црног Врха, Ђуштице и Татраснице, у близини места са остацима римског рударења (локалитети Алдинокос и Рупе) и старог друма који је повезивао римска насеља Дејановац, Алдинац, Градиште и др. У време ослобођења од Турака (1833. године) имала је 15 српских кућа, а 1900. 31 кућу и 243 мештана. У савременом периоду, током зиме 1998/99. године Репушница је остала без сталних становника,²⁵ а до тада у њој је живело српско становништво (1948. – 369, 1953. – 333, 1961. – 297, 1971. – 149, 1981. – 12 и 1991. – 6 становника).

Вукојевац је сеоско насеље разбијеног типа. Лежи на (800 m надморске висине) долинским странама Вукојевачке реке, леве притоке Бањске реке, у подножју Вукојевачке чуке (843 m) и Бусака (903 m), 18 km југозападно од Куршумлије. Површина атара износи 886 ha. Обухвата два засеока: Лазови и Вукојевац, са напуштеним ("затвореним") кућама. Помиње се у попису 1890, када броји 48 домаћинстава и 296 житеља. Био је насељен српским живљем досељеним крајем XIX века из Црне Горе (Бањани), чији потомци су се до краја 80-их година XX века раселили (1948. – 229, 1953. – 260, 1961. – 191, 1971. – 99 и 1981. – 6 житеља).²⁶ У време пописа становништва 1991. и 2002. године село је било без сталних становника.

Растелица је сеоско насеље разбијеног типа. Лоцирана је на долинским странама Растеличке (Жегровачке) реке, леве притоке Бањске реке, у висинској зони од 880 до 940 m, 23,5 km западно од Куршумлије. Површина атара износи 1.277 ha. Спада у стара насеља. Старо српско становништво насељено је током насељавања Албанаца (фис Клименти) пред крај турске окупације. Албанци су се 1878. године повукли са Турцима.

²⁴ Ж. Миленковић, **Лазаревац**, Географска енциклопедија насеља Србије, књ. I (А – Ђ), Географски факултет, "Агена" и "Стручна књига", Београд, 2001, стр. 153.

²⁵ В. Велојић, **Репушница, село којег више нема**, Српско географско друштво и Завичајно друштво Тимочана – Торлака, Београд – Минићево, 2000, стр. 5–88.

²⁶ М. Мартиновић, С. Ђ. Стаменковић, **Куршумлија**, Географска енциклопедија насеља Србије, књ. II (Ж – Љ), Географски факултет, "Агена" и "Стручна књига", Београд, 2001, стр. 342.

Помиње се у попису 1895, када броји 17 домаћинстава и 110 житеља. Рас-телица је била насељена црногорским (77%) и српским становништвом (1948. – 82, 1953. – 88, 1961. – 76, 1971. – 45, 1981. – 23 и 1991. – 13 становника) досељеним крајем XIX века из Црне Горе (Бањани).²⁷ У време пописа становништва 2002. године село је без сталних житеља.

Тачевац је сеоско насеље разбијеног типа. Смештен је на долинским странама Тачевачког потока, леве притоке Вукојевачке реке, у подножју Куле (1013 m), 16 km југозападно од Куршумлије. Површина атара износи 1.475 ha. У висинској зони од 800 до 880 m простиру се четири насељена засеока: Тачевац (Центар), Дуги дел, Лазови и Лазићи. Припада старим насељима са многобројним траговима раније српске насељености (црквиште и др.). Помиње се у турском катастарском попису 1451. године, када броји 10 домова. Старо српско становништво насељено је у време насељавања Албанаца (фис Краснићи и Сопи) пред крај турске окупације, који су се повукли са Турцима 1878. године. Након тога насељен је српским живљем (1948. – 192, 1953. – 204, 1961. – 171, 1971. – 76, 1981. – 33 и 1991. – 21 становник), већином досељеним крајем XIX века из околине Никшића у Црној Гори,²⁸ који се временом спонтано раселио. У време пописа становништва 2002. године Тачевац је био без сталних житеља.

Коритњак је приградско сеоско насеље збијеног типа. Налази се на (600 m апсолутне висине) темену истоименог огранка Суве планине (1810 m), 3,5 km јужно од Нишке Бање. Припада катасторској општини Радикина Бара (1.125 ha). Помиње се и под именом Коритник. Основан је као заселак Радикине Баре. Статус самосталног насеља добија непосредно после Другог светског рата. Кроз историју се помиње више пута: 1564. године под називом Коритар, 1878, 1921. (13 домова и 78 житеља) и касније под данашњим именом. Био је насељен српским становништвом (1948. – 171, 1953. – 157, 1961. – 106, 1971. – 17, 1981. – 12 и 1991. – 8 становника), које се већим делом иселило, од почетка 60-их година XX века, у Нишку Бању (у Бунарку и Бели пут) и Ниш. Почетком 2001. године у селу је живео само 1 становник,²⁹ а у време пописа становништва 2002. Коритњак је био без сталних становника.

Пљачковица, приградско (раније сточарско) сеоско насеље разбијеног типа, код Врања, географско име добија по истоименој планини (1231 m) на којој је основана. Првобитно насеље збијеног типа формирано је крајем XIX века у мањем удубљењу југоисточно од највишег врха, на месту богатом пашњацима, са више ”трла” – сезонских сточарских зграда,

²⁷ Исто, стр. 355.

²⁸ Исто, стр. 357.

²⁹ М. Мартиновић, **Ниш**, Географска енциклопедија насеља Србије, књ. III (М – Р), Географски факултет, ”Агена” и ”Стручна књига”, Београд, 2001, стр. 71.

које су биле власништво мештана, житеља Врања и околних села. Насеље оснивају досељеници из села Стајевца (данас Доњи и Горњи Стајевац) у Горњој Пчињи. Од почетка 60-их година XX века поједине породице постепено се настањују на (760 m апсолутне висине) нову, нижу локацију, ближе Врању, у залеђу Пржара (731 m) и истоименог врањског хотела. На месту некадашњег села сада постоје остаци напуштених кућа и ”трла” (две Бркине трле и др.).³⁰

Табела 5. – Старосно-полна структура становништва приградског села Пљачковице³¹

Старосна група	Пол		Укупно
	мушки	женски	
Омладина	2	1	3
Млађи средовечни	3	3	6
Старији средовечни	5	4	9
Старо становништво	3	4	7
Укупно	13	12	25

Насељена је српским становништвом (1948. – 82, 1953. – 73, 1961. – 64, 1971. – 58, 1981. – 26, 1991. – 33 и 2004. – 25 становника) – староседелачким (потомци досељеника из Горње Пчиње) и досељеним у новије време из Равне Реке код Владичиног Хана, православне вероисповести. Село Пљачковица данас има 9 домаћинстава, од којих су два петочлана – Николићи (славе *Сабор св. архангела Михаила*) и Јовановићи (*Сабор св. архангела Михаила*), једно четворочлано – Крстићи (*Сабор св. архангела Гаврила*, у народу ”Горешњак”), једно трочлано – Урошевићи (*Сабор св. архангела Гаврила* – ”Горешњак”), три двочлана – Илићи (*Сабор св. архангела Михаила*), Јовановићи (*Сабор св. архангела Михаила*) и Крстићи (*Сабор св. архангела Гаврила* – ”Горешњак”) и два једночлана – Крстић (*Сабор св. архангела Михаила*) и Војиновић (*Сабор св. архангела Михаила*). Једна четворочлана породица – Илићи (*Сабор св. архангела Михаила*), која има стамбену кућу у власништву, иселавала се sukcesивно у Швајцарску – први члан пре 15 година, а остали пре три године.

Ђорђевац је сеоско насеље разбијеног типа, смештено између Светог Илије (1274 m), Омице (862 m) и токова Дубоког потока и Ђорђевачке реке, у висинском појасу од 900 до 1050 m, 32 km (путем кроз Кончуљску клисуру) северно од Бујановца. Површина атара износи 283 ha. Назив, по

³⁰ С. Ђ. Стаменковић, **Врање**, Географска енциклопедија насеља Србије, књ. I (А – Ђ), Географски факултет, ”Агена” и ”Стручна књига”, Београд, 2001, стр. 387.

³¹ Презентовано демографско стање утврдили смо самосталним пописом становништва који је 12. јануара 2004. године обавио Боривоје Димић, професор географије, из Врања.

предању, потиче од личног имена оснивача села – Ђорђе. Године 1998. село је обухватало две махале: Фератову (2 куће) и Асанову (1 кућа), са три насељене куће. Три махале су временом ишчезле – Баљова, Ајдинова и Криезу, с тим што су се житељи прве и друге иселили у Бујановац, Косовску Каменицу и Скопље, а треће временом изумрли. Ђорђевац се убраја у стара српска насеља више пута расељавана, па поново обнављана. У турским катастарским пописима из XVI века помиње се као српско село (1519. – 20 и 1528. – 16 хришћанских породица), а крајем столећа као расељено (“пусто”). Средином XVIII века насељен је Албанцима из северне Албаније. Насељавањем Албанаца, чији потомци су у селу (1948. – 159, 1953. – 158, 1961. – 146, 1971. – 186, 1981. – 81 и 1991. – 65 становника) живели до најновијег расељавања, староседелачко српско становништво се иселило, већином у суседну Пољаницу.³² У време пописа становништва 2002. године Ђорђевац је био без сталних житеља.

Гаре је сеоско насеље разбијеног типа. Налази се на источним падинама прешевске Црне горе (Островица, 1116 m), дела Српско-македонског масива, и долинским странама Рајинске реке (лева притока прешевске Моравице) и Црвене воде, њене леве притоке, 14,5 km северно од Прешева. Површина атара износи 530 ha. Простире се у висинском појасу од 780 до 860 m. До расељавања село је обједињавало две посебне физиономске целине (“мале”): Горње Гаре (Maala Epr) и Доње Гаре (Maala Poštr). Гаре спада у стара сеоска насеља. У селу се налази локалитет Црквиште (евидентирано културно добро). Постоји у српско средњовековно доба (пре XV века). Под именом Гари помиње се у XVI веку (1519. – 7, 1528. – 11 и 1570. – 5 хришћанских породица и 2 нежењена), као и касније (1921. – 29 домова и 144 житеља, 1948. – 290, 1953. – 282, 1961. – 238, 1971. – 220 и 1981. – 90 становника). Старо српско становништво временом је расељено, највероватније пре насељавања Албанаца досељених почетком XIX века из северне Албаније. Најновије расељавање становништва почиње 1969. године, а без житеља село је остало почетком 90-их година XX века. Већина мештана преселила се у Прешево и село Биљачу (општина Бујановац).³³ По попису становништва 2002. године Гаре је без сталних становника.

Поред поменутог насилног расељавања насеља пред сам крајем XX века, на територији Косова и Метохије раније је евидентирана појава спонтаног расељавања планинских села у околини Зубиног Потока: село *Кијевце* (1948. – 23, 1953. – 35, 1961. – 35, 1971. – 30 и 1981. – 15 становника)

³² С. Ђ. Стаменковић, **Бујановац**, Географска енциклопедија насеља Србије, књ. I (А – Ђ), Географски факултет, “Агена” и “Стручна књига”, Београд, 2001, стр. 264.

³³ С. Ђ. Стаменковић, **Прешево**, Географска енциклопедија насеља Србије, књ. III (М – Р), Географски факултет, “Агена” и “Стручна књига”, Београд, 2001, стр. 301–302.

1991. године било је без становника (потомци Срба досељених 1890. из села Вељи Брег, старином из Црне Горе, током 80-их година XX века иселили су се већином у Крагујевац), као и *Драиновиће* (1948. – 28, 1953. – 26, 1961. – 10, 1971. – 18 и 1981. – 11 становника), које је било насељено потомцима Срба досељених 1880. године из села Јунаке, чији су се мештани током 80-их година XX века највећим делом иселили у Нови Пазар.³⁴

Закључак

Имајући у виду опште и посебне трендове у досадашњем развоју насеља Србије, укључујући ту пре свега њихову постојећу просторну организацију и актуелну демографску ситуацију, као кључно и приоритетно питање перспективног развоја намеће се потреба израде одређених (националних, регионалних, субрегионалних и локалних) програма и планова. Под овим се најпре као полазни документ подразумева израда типологије насеља, којом би се дефинисао појам "насеља" и разрадио концепт троврсне (сеоска, мешовита и градска) или четвороврсне поделе насеља (на пример, расељена, сеоска, мешовита и градска), јер такво и слично разврставање фигурира код већине развијених земаља у Европи и свету, а оно је било присутно и у нашој науци и друштвеној пракси (троврсна подела насеља) до краја 70-их година XX века. Након тога, неопходно је, кроз расправе научника различитих професионалних оријентација (географи, просторни планери, економисти, социолози, демографи, агрономи и др.) утемељити друштвено прихватљив концепт ревитализације³⁵ сеоских насеља, територија и производње, јер већина ових насеља у Србији показује дуговремене знаке негативног свеукупног развоја. Концепт ревитализације био би заснован на принципима својственим селу и сељаштву тржишног типа развијених земаља. Примена поменутог концепта у методологији и пракси програмирања и планирања развоја насеља, кроз различите видове планирања (просторно планирање, рурално планирање, планови демографског развоја руралних насеља и подручја и др.), била би усмерена ка остваривању позитивних ефеката у просторној организацији глобалне мреже насеља

³⁴ С. Ђ. Стаменковић, М. Мартиновић, Ј. Радовановић, **Зубин Поток**, Географска енциклопедија насеља Србије, књ. II (Ж – Љ), Географски факултет, "Агена" и "Стручна књига", Београд, 2001, стр. 69 и 72.

³⁵ Под ревитализацијом подразумевамо скуп плански осмишљених (континуираних и повремених) мера, интервенција и акција иницираних на различитим нивоима – државном, регионалном, субрегионалном и локалном (општинском), усмерених ка мобилизацији и рационалној просторној организацији мреже насеља у функцији тржишно оријентисаног искоришћавања демографских (људских) и материјалних (производних) ресурса руралних насеља и њима административно (катастарски) и функционално припадајућих територија (просторно-утицајних сфера).

(прецизно дефинисање појмова: "насеље", "град", "село" и сл.; смањење укупног броја насеља и др.), решавању проблема искоришћавања расположивих ресурса, пре свега педолошких, шумских и стамбених, у спонтано расељеним сеоским насељима, конституисању рационалне функционално-хијерархијски организоване и структуриране мреже централних насеља (градских, мешовитих и сеоских) као могућих центара развоја Србије итд.

Srboljub Stamenković

**SOME ACTUAL QUESTIONS OF THE SPATIAL ORGANIZATION OF
THE NETWORK OF SETTLEMENTS AND THE RELEVANT
DEMOGRAPY PROBLEMS IN SERBIA**

Summary

Bearing in mind the problems in the development which Serbia had so far (the scientifically unacceptable definition of the words "settlement", "town" and "village", in the different social and practical context – for instance, the state statistical biro, planning etc.; numerous total number of settlements; long negative development of the villages etc.), including first of all, its existing spatial organization and actual demographic situation, as the key and the major question of the future development. It is clear that the need for preparing the study (national, regional, sub regional and local) of programs and plans. It is considered that the starting document should be done as the typology of the settlements where it would be clearly defined what one means by using the word "settlement" and to develop the concept of the three types of settlements: village, combined and town settlements, as well as four types of settlements, where it could be defined what is, for instance, dislocated, village, combined and combined and town settlements. The reason for this is that there is the same typology in Europe, and in the world. The same is known in our practice and science, (threefold type of settlements of the academic Milos Macura till the end of 70s of the 20th century). Later, it will be useful to come to the decision upon the same question and make the foundation of the socially acceptable concept of revitalization of the village settlements, territory and production through the discussions of various professionally oriented scientists (geographers, spatial planners, economists, sociologist, demographers, agronomies etc.), because too long, some of these settlements in Serbia show long negative trends of development. These should be done as the collective planned measures of interventions and actions. The concept of revitalization should be done using the policy measures similar to those in the economy oriented countries. Application of the mentioned concept in the methodology and practice of designing and planning the development of the settlements, through different types of settlements (spatial planning, village planning, planning of demography development of the villages and areas etc.) would in the long run have positive effects in the spatial organization of the global network of settlements. The precise notion of the words "settlement", "town" and "village", lowering the total number of the settlements etc. would also have the objective in

solving the problem of using the resources, primarily, soil, forests, and buildings, in the spontaneously depopulated village settlements, and would also solve the problem in the formation of the rational functional and hierarchic organizational and situational network of the central settlements (town, combined and village) as the possible regional centers of the development of Serbia.